

УДК [811.161.3+811.161.1]’25

**СРОДКІ ПЕРАДАЧЫ ЭМАЦЫЙНАГА СТАНУ
ПЕРСАНАЖАЎ У РАННЯЙ ПРОЗЕ ІВАНА МЕЛЕЖА І ІХ
АДЛЮСТРАВАННЕ Ў РУСКАМОЎНЫМ ПЕРАКЛАДЗЕ**

А. М. Сяргеева

Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі, г. Мінск, Беларусь

E-mail: panialena@tut.by

У артыкуле разглядаюцца перакладчыцкія трансфармацыі пры перадачы на рускую мову апавяданняў Івана Мележа. Перакладчыкі часта недастаткова ашча-

дна абыходзяцца з аўтарскімі вобразамі, метафарамі, эмацыйнай характарыстыкай персанажаў, разбураючы і апускаючы іх, што вядзе да скажэння вобразнай структуры арыгінальнага тэксту.

Ключавыя словы: арыгінал; пераклад; трансфармацыя; скажэнне; неадпаведнасць; вобразнасць; эмацыйны стан.

Цікавасць да прозы Івана Мележа звычайна звязаная з ягонай выбітнай трылогіяй “Людзі на балоце”. Аднак і раннія творы пісьменніка прыцягваюць увагу нязмушанасцю маўлення, тонкім лірызмам і глыбінёй у паказе эмоцый і перажыванняў персанажаў. Па словах У. Гніламёдава, “ужо самыя першыя творы І. Мележа вызначаліся арыентацыяй пісьменніка на жыццёвую праўду, імкненнем да глыбіннай псіхалагічнай абгрунтаванасці чалавечых учынкаў, выразнага сацыяльнага і маральнага ўспрыняцця рэчаіснасці” [1, с. 39]. У ранняй прозе “адчуваецца, што аўтар валодае словам, паказвае жыццё ў яго шматграннасці і складанасці, умее тонка перадаць унутраны стан героя” [2, с. 341].

У апавяданні “Адна” (пераклад П. Кабзарэўскага) апісваюцца перажыванні гераінь падчас нямецкай акупацыі. Трэба адзначыць, што іх эмоцыі не заўсёды знаходзяць належнае адлюстраванне ў перакладзе на рускую мову. Напрыклад: *Дзяўчына кінула на лаўку жакетку, стомлена прайшлася па пакоі. <...> у сенцах бразнула клямка і ўбегла ўстрывожана бялявая Лорка.. Арынина дачушка* [3, с. 28]. – *Девушка бросила на лавку жакетку и медленно прошла по комнате. <...> в комнату вбежала встревоженная, бледная Аринина дочка Лорка* [4, с. 47]. “Словарь русского языка” дае наступнае значэнне лексемы *медленно* – нареч. к *медленный* – ‘совершающийся, осуществляемый с небольшой скоростью, неторопливо’. Перакладчык, такім чынам, акцэнтуюе ўвагу на павольнай хуткасці хады, а не на стане гераіні (*столнены* – ‘абясцілены, змораны цяжкай работай ці якім-н. іншым заняткам’ (ТСБМ)).

Звяртае на сябе ўвагу і аўтарскае спалучэнне прыслоўе+прыметнік *ўстрывожана бялявая* (то бок *бялявая* ад трывогі), тады як пры перакладзе гэтае значэнне губляецца (як і арыгінальнасць вобраза), бо ператвараецца ў аднародныя прыметнікі *встревоженная, бледная*. Да таго ж эмацыянальна афарбаваная лексема *дачушка* перакладаецца нейтральнай *дочка*.

Без лішніх сантыментаў, сувора перакладаюцца і наступныя словы з памяншальна-ласкальным адценнем: *Матчыны пяшчоты – як вясновыя, ясныя праменчыкі!.. Згадалася, як маці шыла новую сукеначку, калі Аня стала хадзіць у школу* [3, с. 34] – *Материнская ласка – весен-*

ние, ясные лучи!.. Вспомнилось, как мать сшила новое **платье**, когда Аня стала ходить в школу [4, с. 54].

Пры перадачы на рускую мову сказа *Калі Аня падышла да Арыны і ўзяла за плечы, вусны сястры задрыжэлі, а ў кутках вачэй **набеглі дзве светлыя празрыстыя кроплі*** [3, с. 29] назіраем разбурэнне метафары: *Когда Аня подошла и обняла ее за плечи, губы сестры задрожали, в глазах **показались слёзы*** [4, с. 48]. Перакладчык “губляе” метафарычыя азначэнні і замяняе аўтарскі троп *набеглі дзве светлыя празрыстыя кроплі* звычайным паўсядзённым спалучэннем *показались слёзы*, што вядзе да значных страт у вобразным нападзенні рускамоўнага тэксту.

Падобным трансфармацыям падлягаюць у перакладзе і наступныя фразы, якія таксама перадаюць падобны эмацыйны стан персанажаў: *Маці **больш не гаварыла, моўчкі гладзіла белую галоўку дачкі. Яна пачынала моргаць вачыма, якія **станавіліся бліскучымі**, потым закрывала іх і адварачвалася. Анька прыціскалася галоўкаю да матчыных грудзей і **не дыхала***** [3, с. 34] – *Мать **умолкла** и только гладила белую головку дочери. Глаза **ее стали влажными**, мать закрыла их, отвернулась. Аня прижалась головкой к материнской груди и **тихо-тихо дышала*** [4, с. 55]. Матывацыя перакладчыка, які перадае фразу *маці больш не гаварыла, моўчкі гладзіла...* дзеясловам *умолкла*, для эпітэта *бліскучы* абірае нейтральны прыметнік *влажный*, а таксама замяняе адмоўе *не* (дыхала) прыслоўем *тихо-тихо* невытлумачальная (хіба што толькі знарок разбурыць вобраз?).

Даволі значныя страты церпіць і арыгінальны сказ *Яна стаяла **нерухомая, і нерухомым, застылым быў яе твар, на якім застаўся той выраз спалоху, калі яна гаварыла :”што такое?”*** [3, с. 29], які пры перакладзе зводзіцца да наступнага трафарэтнага выразу *Она стояла **окаменело, с застывшим лицом*** [4, с. 48]. То бок, гама эмацый гераіні, перададзеная аўтарам, звужаецца, скажаецца, ігнаруецца перакладчыкам.

Акрамя таго, некаторыя выразы, закліканыя раскрыць самыя тонкія адценні пачуццяў, у рускім тэксце папросту апускаюцца: ***Ніводная рыска не варухнлася на Аніным твары. Яна была прыгнечана ўсім, што пачула. Збітая і спустошаная страшэнным горам, яна сядзела бяздумная, увабраўшы галаву ў плечы, з затоенай трывогай чакаючы, што Арына скажа яшчэ*** [3, с. 30] – *...ни один мускул не дрогнул на Анином лице. А затем вобрала голову в плечи, с затаенной тревогой стала ждать, что еще скажет Арина* [4, с. 49]. Зноў замест жывой аўтарскай характарыстыкі *ніводная рыска не варухнлася* знаходзім стандартны выраз *ни один мускул не дрогнул*, нібыта

апісваюцца не адчуванні дзяўчыны (звернем увагу на лексему з памяншальна-ласкальным згачэннем *рыска*), а адчуванні нейкага “тоўстаскурага супергероя”. А адзін з выказаў, які якраз з’яўляецца паказчыкам аўтарскага майстэрства пры апісанні самых глыбокіх пачуццяў, тонкіх рухаў душы персанажаў (*збітая і спустошаная страшэнным горам, яна сядзела бяздумная...*) у рускім тэксце свайго належага адлюстравання не знаходзіць.

Пры перакладзе фраз *Анька сабрала свае лахманы і вярнулася дамоў. Маці спаткала яе занепакоена* [3, с. 35] не адлюстроўваюцца пачуцці маці: *Аня собрала свои пожитки и вернулась домой* [4, с. 55].

Цікавы таксама і падыход перакладчыка да перадачы пачуццяў дачкі: *Мама, мама!.. Любая, родная мама! Каго я так любіла, як цябе. І хто столькі радасці і горычы зрабіў табе, як я, твая неспакойная дачка* [3, с. 33] – *Мама, мама! Милая, родная мама! Кого я так любила, как тебя? И кто столько горести принес тебе?..* [4, с. 54]. Дзеці, вядома, прыносяць сваім бацькам і радасць, і смутак. Але, згодна з рускай версіяй апавядання – толькі *горести*. Да таго ж у перакладным тэксце губляецца сэнсава важнае вызначэнне *твая неспакойная дачка*, што таксама цяжка растлумачыць.

Увогуле, ад тых моцных пачуццяў, якія перажываюць персанажы мележаўскага твора, у рускім тэксце застаюцца толькі “цені”: *Аня ведала, што Рыгорыха баялася, каб маці чаго не ўзяла ў яе. Анька чырванела ад сораму і абурэння: як яна можа думаць такое прая яе маму!..* [3, с. 35] – *Аня возмущалась: как она может думать такое про ее маму!..* [4, с. 56].

Цікавы таксама падыход перакладчыка ў стылістычным афармленні некаторых сказаў: *Ён так гаворыць, што не разумееш, ці ён гэта проста кажа, ці пытаецца. Пытае, мусіць* [3, с. 63] – *Он так говорит, что не поймешь, сообщает ли он или спрашивает. Вероятно, спрашивает* [4, с. 63]. Унутраны маналог вясковай дзяўчыны ператвараецца ў фразу з падручніка па інтанацыі.

Пэўныя перажыванні персанажаў застаюцца па-за межамі ўвагі перакладчыка, які, відаць, палічыў іх недастаткова важнымі: – *Хто тут? Яна пазнала хто – па голасу, але яшчэ не верыла, – вельмі ж доўга яна чакала! Перад ёй чарнела постаць, і хоць было цёмна, яна адчувала, – яго постаць!* [3, с. 45] – *Она узнала его по голосу, но еще не верила – очень уж долго ждала!* [4, с. 67].

Адсутнічаюць у рускім тэксце і наступныя фразы *Цяпер Ані чамусці стала спакойней і весялей. Можна таму, што поруч ішлі байцы. А можна таму, што цяпер яна непакоілася толькі пра іх* [3, с. 40]; *Вярнуўшыся апоўнач у хату, дзе чакала сястра, Аня, як ніколі раней,*

адчула сябе пакінутай і адзінокай [3, с. 43]. То бок, перакладчык лічыць патрэбным перадаваць на рускую мову толькі пэўныя падзеі. А тое, што адбываецца ў душы гераіні (і на гэта ставяцца аўтарскія акцэнты, якому цікавыя менавіта ўнутраныя перажыванні) застаецца недасягальным для рускага чытача.

Некаторыя разыходжанні з арыгінальным тэкстам назіраем і ў рускім варыянце апавядання “Перад навальніцай” (пераклад С. Грыгор’евай).

Так, ад сказа *Хлопцы, штурхаючыся, перакідваючыся жартамі, падаліся грабці* [3, с. 47] застаецца толькі фраза *Хлопцы отправились копнуть* [4, с. 80]. У рускай версіі падаецца толькі сухая канстатацыя факта, атмасфера ж весялосці, нязмушанасці, якая пануе ў арыгінале, не перададзена.

Такое ж нехайнае абыходжанне з аўтарскім словам відавочнае пры параўнанні арыгінальнага і перакладнага сказаў: *Грышка Атрошка і дзяўчыты падхапілі пад рукі <Лізавету> і змораным, але вясёлым натоўпам рушылі да буданоў* [3, с. 49] – *Лизавету ... подхватили под руки и двинулись к шалашам* [4, с. 82]. Фізічны і эмацыійны стан персанажаў (змораныя, але вясёлыя) тут застаецца па-за ўвагай перакладчыка.

Апісанне знешнасці персанажа таксама не лічыцца вартым перакладу: *Их было сямёра <хлопцаў>. Аленін брат Грышка Атрошка, самы дарослы з іх, шырокі ў плячах, з русым кучаравым чубам, меў дваццаць адзін год, а ўсе іншыя былі нашмат маладзей* [3, с. 47] – *Их было семеро. Старшему – Грише Атрошко – шел двадцать второй год* [4, с. 80]. Не зразумелая таксама матывацыя перакладчыка (хіба што паказаць сваё “умельства”) у памкненні перайначыць абазначэнне ўзросту (“меў дваццаць адзін год” на “шел двадцать второй год”).

Сказ *Жанчыны і дзяўчыты моўчкі зграбалі сена...* [3, с. 47] у перакладзе таксама апушчаны. А зварот – *Гэй вы, нездалякі! Цэлыя дні тут топчацеся, а работы не відаць...* [3, с. 47] у рускай версіі выглядае наступным чынам: – *Эй вы, молодухи! Целый день тут топчитесь, а работы не видно* [4, с. 81]. Назоўнік з экспрэсіўнай афарбоўкай *нездаляка* (відаць, ‘той, хто ні на што не здольны’) нарматыўнымі слоўнікамі не фіксуецца. У ТСБМ ёсць прыметнік *нездаляшчы* – абласное слова ‘слабы, хваравіты’. Відавочна, што семантыка слова *молодуха* (то же, что *молодица* – ж. народно-поэт. и обл. ‘молодая замужняя женщина (чаще крестьянка)’ (СРЯ)) не ўтрымлівае той ступені эмацыійнай насычанасці, якая ўласціва арыгінальнай мележаўскай лексеме.

Семантычны аб'ём арыгінальных і перакладных лексем не супадае і ў наступным прыкладзе: *Аднак не мінула і поўгадзіны, як Алена неспадзявана прачнулася – трывожная, з такім прыкрым адчуваннем, быццам пабачыла непрыемны сон* [3, с. 51] – *Но не прошло и получаса, как она в смятении проснулась, словно увидела тяжелый сон. Видно, тревожные мысли не оставляли ее и во сне* [4, с. 85]. Значэнне лексем *неспадзяваны* – ‘нечаканы, непрадбачаны’; *прыкры* – ‘які не падабаецца; непрыемны, брыдкі’; *непрыемны* – ‘які выклікае незадавальненне, прыкрасць, засмучэнне’ (ТСБМ) у рускім тэксце адлюстроўваецца не ў поўнай меры, паколькі замяняюцца словамі з іншым семантычным нападзеннем (*смятение* – ‘сильное волнение, возбуждение, тревога, вызванные борьбой противоречивых чувств’; *тяжелый* – ‘тягостный, мрачный, гнетущий’ (СРЯ)).

Раннія апавяданні І. Мележа насычаны глыбокім лірызмам, імкненнем адлюстраваць самыя тонкія пачуцці персанажаў, майстэрскім апісаннем самых разнастайных чалавечых эмоцый пры дапамозе нестандартных разгорнутых метафар, эпітэтаў. Пры перакладзе на рускую мову асаблівасці аўтарскай манеры пісьма не знаходзяць свайго належнага адлюстравання.

Па словах Я. І. Рецкера, «задача перакладчыка – перадаць сродкамі іншай мовы цэласна і дакладна змест арыгінала пры захаванні яго стылістычных і экспрэсіўных асаблівасцей... Пераклад павінен перадаваць не толькі **тое**, што выражана арыгіналам, але і **так**, як гэта выражана ў ім» [4, с. 10]. У многіх выпадках неапраўданыя перакладчыцкія трансфармацыі прыводзяць да значных сэнсавых, стылістычных і вобразных разыходжанняў у беларускім і рускім тэкстах.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Гніламёдаў, У. Иван Мележ : нарыс жыцця і творчасці [Для ст. шк. узросту] / У. Гніламёдаў. – Мінск : Народная асвета, 1984. – 128 с.
2. Кавалёва, М. Ц. Иван Мележ // Беларуская мова. Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча; Рэдкал. : Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655с.
3. Мележ, И. Свидание за городом : Маленькие повести и рассказы. Авторизированный перевод с белорусского / И. Мележ. – Ленинград : Изд-во «Художественная литература», 1966. – 396 с.
4. Мележ, И. Блізкае і далёкае / І. Мележ. – Мінск : Дзяр. выд-ва БССР, 1954. – 216 с.
5. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – Москва: Р. Валент, 2004. – 273 с.

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ

СРЯ – Словарь русского языка : В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований / Под ред. А. П. Евгеньевой. – Москва : Рус. яз., 1982; **ТСБМ** – Тлумачальны

слоўнік беларускай мовы. У 5 т. / пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : Беларус. Сав. Энцикл., 1977–1984.

**MEANS OF TRANSFERRING THE EMOTIONAL STATE OF THE
CHARACTERS IN THE EARLY PROSE BY IVAN MELEZH AND THEIR
EQUIVALENTS IN THE RUSSIAN TRANSLATION**

Alena Siarheyeva

Yakub Kolas Institute of Linguistics of the NAS of Belarus, Minsk, Belarus

E-mail: panialena@tut.by

The article deals with the transformations used to translate the stories by Ivan Melezh into the Russian language. Translators often do not care enough to save the author's images, metaphors, emotional characteristics of different characters, destroying and omitting them, which leads to a distortion of the figurative structure of the original text.

Keywords: original; translation; transformation; distortion; inconsistency; imagery, emotional state.